

Olga Rodzeń

Związki partnerskie w perspektywie kobiet z niepełnosprawnością intelektualną

W ostatnich latach widoczny jest wzrost zainteresowania problematyką seksualności osób z niepełnosprawnością intelektualną (m.in. Kijak 2011; Kościelska 2000; Żyta 2013), jednakże wciąż niewiele badań obiera jako swój przedmiot zainteresowań takie zagadnienia, jak związki partnerskie, małżeństwa czy pełnienie roli rodzicielskiej przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Badania, które zostały zaprezentowane w artykule, przedstawiają postrzeżenie związków partnerskich przez kobiety z niepełnosprawnością intelektualną. W trakcie analizy wyłoniło się sześć płaszczyzn, które dotyczą związków partnerskich, znaczenia miłości oraz sposobów jej definiowania, relacji zachodzących między partnerami, roli kobiety oraz partnera w związku partnerskim, a także postaw najbliższego otoczenia oraz społeczeństwa wobec związków partnerskich osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Słowa kluczowe: związki partnerskie, kobiety, niepełnosprawność intelektualna, bariery społeczne

Partnerships in the perspective of women with intellectual disabilities

In recent years, there has been a visible increase in interest in the issue of sexuality of people with intellectual disabilities (among others: Kijak 2011; Kościelska 2000; Żyta 2013), however there is still not much research focusing on issues such as partnerships, marriages or parental roles for people with intellectual disabilities. The research, which was presented in the article, presents the perception of partnerships by women with intellectual disabilities. During the analysis, six areas emerged that relate to partnerships, the importance of love and how to define it, relationships between partners, the role of a woman and partner in a partnership, as well as attitudes of the immediate environment and society towards partnerships of people with intellectual disabilities.

Keywords: partnership, women, intellectual disability, social barriers

Wprowadzenie

Problematyka związków partnerskich osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym wymaga nieustannych eksploracji empirycznych. Jak wskazuje R. Kijak, „o ile w pewnym sensie rozprawiliśmy się

z mitami na temat seksualności osób niepełnosprawnych, [...] o tyle partnerstwo czy prokreacja osób z głębszą niepełnosprawnością nadal wzbudza niechęć i obawy” (Kijak 2016: 63). Uznanie prawa do zawierania związków partnerskich osób z niepełnosprawnością intelektualną, co za tym idzie, uznanie prawa do seksualności, rozrodczości czy pełnienia roli rodzicielskich stanowi jeden z fundamentalnych wskaźników zmiany statusu ich życia. R. Kijak podkreśla, iż są to podstawowe i niezbywalne prawa każdego człowieka, niezależnie czy jest to osoba pełnosprawna, czy też z niepełnosprawnością (tamże: 63).

W obszarze pedagogiki specjalnej można zaobserwować, wcześniej niespotykaną, ekspansję badawczą skoncentrowaną na poszerzeniu wiedzy w zakresie prawidłowości rozwoju psychoseksualnego osób z niepełnosprawnością intelektualną. Przy czym seksualnością jest wszystko to co wiąże się z funkcjonowaniem człowieka w postaci kobiety i mężczyzny, a także świadomość własnej płci i jej odrębności od płci przeciwnej, „to jej akceptacja, to zachowania zdeterminowane czynnikami biologicznymi i psychologicznymi charakterystycznymi dla niej, a związane zarówno z zaspokajaniem potrzeb płciowych, jak i pełnieniem ról z tej płci wynikających. To w końcu odpowiedzialność za siebie jako kobietę lub mężczyznę oraz za tę drugą osobę, do której kieruje się swoje uczucia” (Lausch 2002: 58).

Wachlarz postaw społecznych wobec seksualności osób z niepełnosprawnością intelektualną jest bardzo szeroki, począwszy od afirmacji do poglądów radykalnie konserwatywnych, które odbierają osobom z niepełnosprawnością intelektualną prawo do seksualności. Zaś pomiędzy postawami skrajnymi odnaleźć można powszechne unikanie tej problematyki przeradzającej się w tabu czy mechanizm odrzucenia (Kijak 2013: 132). Ponadto w przestrzeni społecznej nieustannie funkcjonuje zjawisko infantylizacji dorosłości osób z niepełnosprawnością intelektualną, a co za tym idzie, nie postrzeganie tych osób jako posiadających własną seksualność. Na zjawisko infantylizacji wskazuje R. Kijak, pisząc o stosunku „instytucji opiekuńczych do seksualności osób niepełnosprawnych (segregacji płci, kary za przejawy zainteresowania seksualnością, brak organizacyjnych możliwości realizacji własnej płciowości przez dorosłe osoby niepełnosprawne)” (Kijak 2011: 192). Dlatego niezwykle istotne są wszelkie działania skupiające się na tworzeniu przestrzeni, w której osoby z niepełnosprawnością intelektualną mają możliwość podejmowania aktywności seksualnej, a także realizowania prawa do korzystania z edukacji seksualnej na tym samym poziomie jak osoby pełnosprawne. R. Kijak podkreśla, iż „zaprzeczanie istnieniu seksualności osób niepełnosprawnych staje się problemem moralnym, bowiem zaprzeczenie istnieniu seksualności człowieka oznacza wyeliminowanie części jego osobowości” (tamże: 230).

Konsekwencją podejmowania zagadnienia seksualności osób z niepełnosprawnością intelektualną w obszarze literatury przedmiotu jest odsłonięcie wielu dylematów skrywanych i całkowicie nieobecnych przez dekad w pedagogice specjal-

nej. R. Kijak zaznacza, iż „nieliczne badania wskazują, że niepełnosprawność może stanowić istotny czynnik modyfikujący psychoseksualne funkcjonowanie” (Kijak 2012: 179). Natomiast, o ile problematyka seksualności osób z niepełnosprawnością intelektualną jest coraz częściej poruszana w literaturze przedmiotu, to wciąż na gruncie polskim związki partnerskie, małżeńskie czy rodzicielstwo tych osób nieustannie stanowi tabu społeczne.

Jednakże, jak wskazuje A. Żyta, współcześnie pedagogika specjalna rozszerza obszar swoich zainteresowań na całokształt życia osób z niepełnosprawnością intelektualną, włączając w to również eksplorowanie takich sfer, jak „związki małżeńskie/partnerskie czy rodzicielstwo tych ludzi” (Żyta 2013: 59). Założenie rodziny „stanowi istotną wartość i cel dla wielu ludzi, jest też w powszechnej opinii, jednym z głównych przywilejów, a jednocześnie zadań okresu dorosłości. Ze względu na ważne – tak z indywidualnego, jak i społecznego punktu widzenia – funkcje, na straży rodziny stoi obowiązujący w danej kulturze system norm społecznych oraz prawo. Dorośli różnią się zatem pod względem dostępu do instytucji małżeństwa i rodzicielstwa” (Cytowska 2011: 175).

Również R. Kijak wskazuje, że jednym z podstawowych zadań rozwojowych okresu wczesnej dorosłości jest przygotowanie się do pełnienia roli rodzicielskiej. Każdy człowiek, niezależnie czy jest to osoba z niepełnosprawnością czy pełnosprawna ma taką samą potrzebę wyrażania uczuć i kochania, jednakże osoby z niepełnosprawnością intelektualną napotykają wiele barier ograniczających ich realizację (Kijak 2016: 93). Należy tutaj zaznaczyć, iż ani prawo kanoniczne, ani polskie prawo świeckie nie dopuszcza zawierania związków małżeńskich przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Kraje Europy zachodniej oraz niektóre stany USA natomiast dopuszczają możliwość zawierania małżeństw przez te osoby określanych mianem małżeństw chronionych. Wyniki badań przeprowadzonych w tych krajach jednoznacznie wskazują na pozytywne oddziaływanie związków małżeńskich w obszarze samopoczucia, zachowania oraz rozwoju osób z niepełnosprawnością intelektualną (Kijak 2016: 94). Jednocześnie, jak wskazuje A. Żyta, prawo do małżeństw oraz pełnienia roli rodzicielskich stanowią fundamentalne prawa każdego człowieka „co sprawia, że stygmatyzacja polityczna państw do tej pory nastawionych na niedopuszczanie do nich, jeśli chodzi o osoby niepełnosprawne intelektualnie, musi stopniowo być zmieniana” (Żyta 2013: 67).

Funkcjonowanie osób z niepełnosprawnością intelektualną w roli partnerów, małżonków czy rodziców stanowi zagadnienie problematyczne, wokół którego narosło wiele uprzedzeń oraz stereotypów. Na to zjawisko wskazuje między innymi, Kościelska, pisząc, że „nie jest u nas obyczajowo przyjęte i dopuszczone, aby osoby z upośledzeniem umysłowym tworzyły pary i związki małżeńskie” (Kościelska 2000: 26).

Podobne stanowisko przyjmuje R. Kijak, podkreślając, że prawo osób z niepełnosprawnością intelektualną do pełnienia roli rodzicielskiej jawi się jako „problem bolesny, dramatyczny i kontrowersyjny” (Kijak 2016: 94). Autor zaznacza również, iż z pedagogicznego punktu widzenia posiadanie dzieci przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną związane jest z licznymi problemami, gdyż wydaje się rzeczą niezwykle wątpliwą, aby osoby te, które nieraz same wymagają wsparcia innych, byłyby w stanie wychować dziecko samodzielnie. Problem ten nie dotyczy wyłącznie osób z niepełnosprawnością intelektualną, ale także ich rodzin, które często zmuszone są zmierzyć się z bardzo trudnym zadaniem rozstrzygnięcia o rodzicielstwie własnych dzieci (tamże: 94).

Spójecznie funkcjonujące uprzedzenia względem osób z niepełnosprawnością intelektualną „przedstawiają je jako osoby aseksualne, niemające pragnień czy fantazji seksualnych. Popularne modele adaptacji, rehabilitacji czy integracji eliminują działania, które mogłyby pomóc w realizacji najbardziej osobistych i intymnych potrzeb” (Cytowska 2011: 211).

Jak wskazuje A. Żyta, „nagłośnienie problematyki związanej z płciowością i realizacją w rolach małżonka i rodzica powinno sprzyjać budowie właściwego wizerunku społecznego dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną. Znajomość potrzeb i możliwości może stać się podstawą do stwarzania warunków do rzeczywistego dorostania do dorosłości” (Żyta 2013: 67–68).

Problematyka badań własnych

Uświadomienie sobie istotnego znaczenia badań pedagogicznych dla wzbogacenia dorobku naukowego pedagogiki jest nieodzownym warunkiem ich prawidłowego przygotowania, przeprowadzenia oraz interpretowania. „Bez spełnienia tego warunku badacz jest narażony na przysłowiowe «wywarzenie drzwi otwartych», a więc na badania nikomu niepotrzebne” (Łobocki 2001: 11).

W niniejszych badaniach empirycznych wykorzystano strategię badań jakościowych, która umożliwiła badaczowi utożsamianie się z osobami biorącymi udział w badaniu, co przyczynia się do postrzegania, rozumienia oraz interpretowania otaczającej nas rzeczywistości w sposób najbliższy do siebie zblizony, jednocześnie nie narzucając własnych przypuszczeń oraz schematów.

Przedmiotem badań empirycznych są związki partnerskie osób z niepełnosprawnością intelektualną. Zaś głównym celem działalności badawczej jest poznanie w jaki sposób kobiety z niepełnosprawnością intelektualną postrzegają związki partnerskie.

Główny problem badawczy niniejszej eksploracji zawiera się w pytaniu: Jak kobiety z niepełnosprawnością intelektualną postrzegają związki partnerskie? Natomiast problemami szczegółowymi wspierającymi główny problem badawczy, są następujące pytania:

1. Jak kobiety z niepełnosprawnością intelektualną definiują związek partnerski?
2. Jakie znaczenie kobiety z niepełnosprawnością intelektualną przypisują miłości w związkach partnerskich?
3. Jakie relacje występują z związkach partnerskich w perspektywie kobiet z niepełnosprawnością intelektualną?
4. Jakie role w związku partnerskim powinna pełnić kobieta według uczestniczek badania?
5. Jakie role w związku partnerskim powinien pełnić partner według uczestniczek badania?
6. Jak postrzegane są związki partnerskie osób z niepełnosprawnością intelektualną przez najbliższe otoczenie z perspektywy uczestniczek badania?

Na podstawie wcześniejszego rozeznania w literaturze, najtrafniejszą metodą umożliwiającą przeprowadzenie badań empirycznych jest studium przypadku, które „zawęża swój przedmiot zainteresowań do pojedynczego bądź kilku przypadków [...]. Obiekt badania jest w jakiś sposób szczególny w swej jednostkowości i badacz pragnie poznać tę szczególność interesującego go zjawiska” (Pilch, Bauman 2001: 298).

Spośród wielu technik wykorzystywanych w metodzie studium przypadku, w niniejszych badaniach empirycznych, posłużono się wywiadem, który S. Kvale definiuje jako „oparty na takich rozmowach, jakie prowadzimy w codziennym życiu, lecz jest jednocześnie rozmową profesjonalną. [...] Wywiad to rozmowa posiadająca strukturę i cel. Wykracza poza spontaniczną wymianę poglądów, która występuje w codziennych konwersacjach i przyjmuje postać starannego zadawania pytań i wysłuchiwanie odpowiedzi, w celu uzyskania całkowicie zweryfikowanej wiedzy. Wywiad badawczy nie jest rozmową między partnerami posiadającymi równe pozycje, gdyż to badacz ustala i kontroluje sytuację. Badacz ustala temat wywiadu, także sprawdza krytycznie odpowiedzi osoby udzielającej wywiad” (Kvale 2004: 17–18).

W celu przeprowadzenia badań empirycznych wykorzystano celowy dobór próby, przy czym próbę badawczą stanowi dziewięć kobiet z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym oraz znacznym w przedziale wiekowym od 25 do 43 lat. Są to zarówno kobiety będące obecnie w związkach partnerskich, jak i osoby, które owych związków doświadczyły. Wybrana próba badawcza pozwoliła na zbadanie natury interesującego mnie zjawiska w najpełniejszym stopniu.

Wyniki badań własnych

Przeprowadzone badania empiryczne zostały poddane analizie w obszarze wyróżnionych problemów szczegółowych. Analiza badań została podzielona na sześć płaszczyzn:

- postrzeganie związków partnerskich w perspektywie kobiet z niepełnosprawnością intelektualną;
- znaczenia nadawane miłości, postrzeganie miłości oraz sposoby jej definiowania;
- charakterystyka relacji zachodzących między partnerami;
- postrzeganie roli kobiet, ale również roli partnera w związku partnerskim;
- postrzeganie postaw najbliższego otoczenia oraz społeczeństwa wobec związków partnerskich osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Pierwszy obszar analizy badań empirycznych dotyczył również sposobu rozumienia oraz definiowania związków partnerskich przez uczestniczki badania. Każda z kobiet z niepełnosprawnością intelektualną postrzegała związek partnerski w inny sposób. Dla jednych pojęcie to jest tożsame z relacją między kobietą a mężczyzną, dla innych zaś płeć nie stanowi ograniczenia, a najistotniejszym elementem związku jest zażyła relacja między partnerami:

No, związek jest, gdy dwie osoby się kochają. Opiekują się sobą nawzajem. I trzeba ze sobą dużo rozmawiać, bardzo dużo. Związek, może to być kobieta i mężczyzna, wtedy to się mówi związek hetero, heteroseksualny. Albo wiesz, kiedy są dwie dziewczyny, ale może też być dwóch chłopaków. (Hanna)

Definicje związków partnerskich sformułowane przez uczestniczki badania były zależne od środowiska, w którym dorastały oraz tego, w którym funkcjonują obecnie, dlatego dla części kobiet najistotniejsze było podkreślenie, że na związek składa się kobieta oraz mężczyzna, na co wskazuje wypowiedź Katarzyny:

Uważam, że powinno być kobieta, mężczyzna. A nie dwie panie wychowują dziecko. To się po prostu klóci ze mną. I uważam, że Bóg stworzył kobietę i mężczyznę, a to, że pan z panem, czy kobiety, to jest dla mnie nie normalne. Dla mnie oczywiście. Mówię to jak myślę. Dla mnie. (Katarzyna)

Natomiast dla kilku uczestniczek badania stworzenie własnej definicji stworzyło trudność, dlatego przedstawiły ją za pomocą podziału na pozytywne oraz negatywne aspekty związku partnerskiego. Do cech pozytywnych kobiety z niepełnosprawnością intelektualną zaliczały: zaufanie do partnera, powierzenie sekretów, wspólne rozmowy o problemach oraz poszukiwanie sposobów ich rozwiązywania, a także świadomość, że nawet w najtrudniejszych chwilach można liczyć na obecność partnera. Zaś jako cechy negatywne związków partnerskich uczestniczki badania wskazywały: brak wsparcia w rozwiązywaniu napotyka-

nych problemów, zazdrość ze strony partnera, ale również trudność w uszanowaniu jego prywatności, a także brak pełnej akceptacji drugiej osoby.

Jak wskazują kobiety z niepełnosprawnością intelektualną, związki partnerskie w ich perspektywie posiadają wiele aspektów pozytywnych, jednakże zdaniem większości nie są wolne od cech negatywnych. Natomiast wszystkie kobiety podkreślają, że kluczowe jest umacnianie relacji między partnerami oraz podejmowanie obustronnych starań o to by związek miał szanse przetrwać wszelkie kryzysy.

Kolejny obszar analizy badań empirycznych dotyczył problematyki wspólnego zamieszkania oraz zawierania związków małżeńskich przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Wspólne zamieszkanie z partnerem, dla części uczestniczek badania, ściśle związane jest z małżeństwem oraz pełnieniem roli rodzicielskiej. Niektóre z kobiet z niepełnosprawnością intelektualną podkreślają istotę swoich przekonań religijnych oraz przywiązanie do wartości chrześcijańskich, z którymi ściśle związana jest kolejność budowania związku partnerskiego oraz rodziny, gdzie przed wspólnym mieszkaniem z partnerem wymagane jest zawarcie sakramentu małżeństwa:

Bez ślubu nie można mieszkać razem. Jestem katoliczką, więc bez ślubu to nie... ślub jest na całe życie. Potem można mieszkać wspólnie. (Agnieszka)

Natomiast inna uczestniczka badania podzieliła się swoimi zastrzeżeniami odnośnie do wspólnego zamieszkania z partnerem oraz wymaganiami, które musiałyby zostać spełnione by do tego doszło. Jako najważniejsze z nich wskazuje pełną akceptację jej jako osoby z uwzględnieniem cech charakteru, a także niepełnosprawności:

Mogłabym się na takie coś zgodzić, ale partner musiałby mnie zrozumieć, zaakceptować moje niepełnosprawności i to ogólnie jaką jestem osobą. Bo jeśli tego nie będzie, to nie będę chciała nigdzie razem mieszkać. Ja zawsze to mówiłam i będę mówić, że on nie musi być pełnosprawny, ale albo zaakceptuje mnie taką jaką jestem, albo po prostu nie ma o czym rozmawiać. (Katarzyna)

Analiza badań umożliwiła wyłonienie uczestniczek, które nie planują w swojej przyszłości wspólnego zamieszkania z partnerami, podając różnorodne argumenty. Jako jeden z powodów kobiety wskazywały zależność od rodziny pochodzenia, która nie wyraża zgody na wyprowadzkę dzieci, pomimo iż są już osobami dorosłymi:

Bo mama teraz się bardzo boi, że przyszedł mój mąż, może być taki, że zabierze mnie do siebie, że będzie taki egoistyczny. Mama się boi, że on potem mi powie, że ty się nie słuchaj swojej mamy, czy swojego taty. Powie, że to ja jestem najważniejszy, że rodzice, tak w cudzysłowie, do konta pójda. A mamy też nie chcę jakoś zostawić. (Marta)

Również Anna nie zamierza zamieszkać ze swoim partnerem, wskazując, że każdy powinien kontynuować mieszkanie wraz z rodzicami:

Zamieszkać nie. Ja mam swój dom, a on swój. Dobrze jest, jak każdy mieszka ze swoimi rodzicami. (Anna)

Z wypowiedzi uczestniczek badania można wnioskować, że niejednokrotnie stanowisko uczestniczek badania ściśle uzależnione jest od postaw rodziców wobec związków partnerskich swoich córek, którzy w zależności od okazywanego wsparcia oraz akceptacji lub jej braku warunkują wizję idealnego związku kobiet z niepełnosprawnością intelektualną, w której zawarte są wspomniane aspekty wspólnego zamieszkania, małżeństwa czy pełnienia roli rodzicielskich. Wiąże się to z umożliwieniem lub ograniczaniem możliwości tworzenia autonomicznych związków partnerskich przez uczestniczki badania. Brak akceptacji swoich dzieci jako dorosłych, autonomicznych, gotowych do założenia rodziny osób sprawia, iż kobiety z niepełnosprawnością intelektualną rezygnują z podjęcia prób realizacji własnych pragnień oraz potrzeb.

Podobnie każda z uczestniczek badania przypisuje inne znaczenie miłości w związkach partnerskich. Dla większości miłość stanowi fundamentalne spoiwo związków, jednocześnie zaznaczając, iż równie istotna jest przyjaźń między partnerami:

Myslę, że miłość jest bardzo ważna. ale najpierw jest przyjaźń, to idzie jedno z drugim w parze. Bo jeśli człowiek się przyjaźni to i też kocha. (Katarzyna)

Lecz przyjaźń nie stanowi wartości wystarczającej, by związek mógł przetrwać bez miłości:

Musi być miłość, bo sama przyjaźń nie pozwoli stworzyć związku..., bo jak nie ma miłości to nie będzie dobrego związku. Ja tak to odczuwam od siebie. (Edyta)

Jednocześnie kobiety z niepełnosprawnością intelektualną podkreślają, że niezwykle ważne jest nieustanne podejmowanie starań, by stawać się coraz lepszym dla drugiej osoby poprzez okazywanie szacunku, wsparcie oraz obecność zarówno w chwilach radosnych, jak i tych trudnych, a także okazywanie sobie uczuć i zapewnianie o swoim oddaniu, co większość uczestniczek badania utożsamia z pojęciem miłości.

Dbanie o relację w związku partnerskim to aspekt, o którego ważności wypowiedziały się wszystkie uczestniczki badania. Kobiety z niepełnosprawnością intelektualną wskazywały na różnorodne formy umacniania relacji między partnerami, począwszy od pielęgnacji sfery emocjonalnej poprzez wspólne formy spędzania czasu wolnego po okazywanie sobie uczuć, między innymi poprzez zaspokajanie potrzeb seksualnych:

Intymność jest ważna, ma duże znaczenie. A nawet seks jest ważny. No ale, przytulanie jest ważne, aby chodzić ze sobą za rękę. Ale i całować się czasem. Oczywiście jest, ta druga osoba też tego chce. Myślę, że to jest ważne i potrzebne. (Katarzyna)

Część uczestniczek badań miała trudność z podaniem definicji intymności, zaś wszystkie uczestniczki badania podkreślają, iż intymność stanowi bardzo ważny aspekt każdego związku, umacnia relacje między partnerami, ale również pozwala na wzajemne okazywanie uczuć.

Innym aspektem, który pozwoliła wyłonić analiza badań empirycznych, stanowi ukazanie jakie role pełnią kobiety w związkach partnerskich z perspektywy uczestniczek badania. Każda z kobiet z niepełnosprawnością intelektualną w odmienny sposób rozumie pojęcie kobiecości. Dla części termin ten wiąże się z cechami charakteru oraz wewnętrzną siłą:

To pochodzi z wnętrza. Z wyglądu też, ale przede wszystkim z wnętrza. Taka kobieta jest pewna siebie, wie czego chce. (Katarzyna)

Natomiast dla innych kobiecość jest tożsama z cechami wyglądu:

Kobiecość..., gdy czuję się w swoim ciele dobrze. Ja czuję się kobieco, gdy na przykład usta mogą pomalować, paznokcie. Nakładam wtedy wisiołek, pierścionki, ładnie się ubiorę. (Agnieszka)

Również postrzeganie ról, które pełnią kobiety w związkach partnerskich, różni się w zależności od perspektywy uczestniczki badania. Dla części najistotniejszą rolą jaką odgrywa kobieta, jest troska o utrzymanie porządku w domu, przygotowywanie posiłków i dbanie o dobro emocjonalne partnera oraz dzieci, na co wskazuje poniższa wypowiedź:

Kobiety muszą w domu sprzątać, gotować mężowi obiad, gdy mąż wróci z pracy musi mieć obiad ugotowany, do sklepu pójść, zakupy zrobić, pranie. (Agnieszka)

Dla innych zaś jedną z podstawowych ról, które pełni kobieta, jest współtworzenie relacji partnerskiej poprzez troskę o prawidłowe więzi między partnerami, współdzielenie obowiązków z partnerem czy samorealizację, między innymi poprzez podejmowanie pracy zawodowej:

Kobieta może pracować. A w domu, obowiązki, to najlepiej dzielić się obowiązkami z partnerem. (Katarzyna)

Kobiety z niepełnosprawnością intelektualną w podobny sposób przypisują role pełnione przez partnerów w związkach, a także w inny sposób definiują i rozumieją pojęcie męskości. Dla niektórych uczestniczek badania pojęcie męskości związane jest z cechami charakteru oraz osobowości:

Męskość to jest na przykład siła, ale jeśli mężczyzna ma być takim macho, to nie jest dobry charakter, to jest nic wyróżniającego z tłumu. A mężczyzna, prawdziwy mężczyzna to umie się czasem popłakać, emocje pokazywać, o emocjach rozmawiać. (Marta)

Zaś inne uczestniczki badania męskość utożsamiają z wyglądem zewnętrznym. Jednocześnie uczestniczki badania prezentują inne oczekiwania wobec partnerów zarówno w obszarze cech wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Jednymi z ról pełnionych przez mężczyzn w związkach partnerskich wymienianą przez wszystkie kobiety z niepełnosprawnością intelektualną jest wsparcie oraz współdzielenie obowiązków domowych, a także wspólna troska i pielęgnowanie relacji między partnerami:

Tak jak mówiłam, partner musi mnie zaakceptować taką jaka jestem, czyli musiałby mnie zrozumieć, taką jaka jestem, moje wady, zalety, wspierać, pomagać. Wie pani, dla mnie, ja uważam, że facet to coś w sobie ma, albo nie ma. No, musi być też opiekuńczy, musi być zrozumienie, chciałabym, aby ze mną rozmawiał, znaczy, żebyśmy oboje ze sobą rozmawiali. (Katarzyna)

Odmienne sposoby postrzegania męskości oraz ról przypisywanych partnerowi przez uczestniczki badania często determinowane są obrazem mężczyzny z ich najbliższego otoczenia oraz rodziny pochodzenia. Z analizy badań wynika, że wiele uczestniczek badania prezentuje podobne oczekiwania wobec partnera oraz pełnionych przez niego ról oraz podziału obowiązków w związku partnerskich w zależności od znanych im wzorców przeniesionych z domu rodzinnego.

Z analizy materiału badawczego wynika, iż kobiety z niepełnosprawnością intelektualną doświadczają różnych postaw najbliższych członków rodziny wobec ich związków partnerskich. Począwszy od pełnej akceptacji partnera, jak i samego związku, wsparcia we współorganizacji przestrzeni umożliwiającej partnerom umacnianie relacji, na co wskazuje poniższa wypowiedź:

Moi rodzice się cieszą. Opowiadamy o moim narzeczonym. Zawsze rodzicom mówię, kiedy się widzimy. Bo ja nie mogę zostawić Jarka samego. Mój tata bardzo lubi mojego narzeczonego; (Maria)

jak również utwierdzenie swoich dorosłych córek w przekonaniu, iż nie powinny tworzyć związków, ale również nawiązywać relacji z mężczyznami:

Bo w sumie, to ja miałam chłopaka. Był taki jeden kolega i on chciał być moim chłopakiem. Ale ja się bałam co rodzice powiedzą. Bałam się, że mama zacznie mówić, że tyle a tyle lat, że co mi w głowie chłopcy, że mam w domu pracować. No i te dzieci, że się chore urodzą. Tata też by krzyczał, a ciocia to już w ogóle, siostra taty. Więc dałam za wygraną i niestety musiałam tego chłopaka, że tak powiem zbyć. (Marta)

Wskazują na to poniższe wypowiedzi uczestniczki badania:

I mama mówiła, że nie mogą mieć dzieci. Bo też będą chore. (Marta)

Gdy rodzice się nie zgadzają, no to wtedy ślubu nie można brać. (Marta)

Badania empiryczne wykazały, że większość kobiet z niepełnosprawnością doświadczająca akceptacji swojego partnera ze strony rodziny pochodzenia, jednak-

że inna grupa kobiet jest pozbawiona wspomnianego wsparcia i akceptacji. Wręcz przeciwnie, zmuszona jest do ukrywania wszelkich relacji partnerskich przed członkami rodziny w obawie, że doświadczy dyskryminacji. Negatywne nastawienie rodziny do związków partnerskich swoich dzieci z niepełnosprawnością intelektualną może wynikać, jak wskazuje M. Kościelska, z powszechnie panującego w społeczeństwie przekonania, iż związki partnerskie osób z niepełnosprawnościami są obyczajowo nieakceptowalne (Kościelska 2000: 26). Ponadto, współcześnie nadal powszechne są działania mające na celu „zminimalizowanie prawdopodobieństwa ich wystąpienia niż poszukiwania sposobów ich wspierania” (Żyta, 2013: 61).

Zjawisko dyskryminacji związków partnerskich osób z niepełnosprawnością intelektualną zostało przedstawione z perspektywy jednej z uczestniczek badania, która odnosiła się przede wszystkim do przestrzeni społecznej. Katarzyna poruszyła problematykę barier stawianych przed osobami z niepełnosprawnością intelektualną, które uniemożliwiają im funkcjonowanie w społeczeństwie w pełnym wymiarze poprzez ograniczanie możliwości zawierania związków małżeńskich. Zjawisko to rozumie jako odbieranie osobom z niepełnosprawnością intelektualną prawa do związków partnerskich, z czym związane jest ograniczenie prawa do odczuwania miłości czy realizowania potrzeb seksualnych:

Jeśli chodzi o mnie, znaczy nie o mnie, tylko o osoby niepełnosprawne, to osoby niepełnosprawne, nie wolno nam zawierać związków małżeńskich. Jest takie prawo. Nie wiem czy mnie pani rozumie. Jest takie prawo i po prostu nie wolno osobom niepełnosprawnym. Jest to na razie nie legalne. (Katarzyna)

Jednocześnie Katarzyna podkreśla, iż źródło wszelkich ograniczeń ma swój początek u osób pełnosprawnych, które narzucają osobom z niepełnosprawnościami wszelkie bariery:

A wie pani co jest najgorsze? Że to osoby pełnosprawne, że to społeczeństwo zabrania osobom niepełnosprawnym ślubów. Nie wiem czy pani mnie rozumie. Chodzi mi o to, że oni myślą, że osoby pełnosprawne i społeczeństwo myśli, wie pani, co jest dla osób niepełnosprawnych lepsze. [...] no i jest coś takiego, że osoba z niepełnosprawnościami, nie wolno jej zalegalizować, czyli w związku może być tak, ale nie może przybić tego na papierze. Nie wiem czy pani mnie rozumie. Ale to jest podobnie jak w związkach homoseksualnych. (Katarzyna)

Ograniczenia, których doświadczają osoby z niepełnosprawności intelektualną w perspektywie uczestniczki badań, dotyczą również odebrania tym osobom przestrzeni do realizowania podstawowych praw każdego człowieka, na co wskazuje inna wypowiedź:

Myślę, że tak, że osoby niepełnosprawne nie mają, wie pani, takiej własnej przestrzeni na intymność, na sprawy związkowe, a nawet i na seks. A to jest potrzebne, powiem inaczej, osoby niepełnosprawne, jak i pełnosprawne powinny mieć takie same prawa. (Katarzyna)

Jednakże, Katarzyna uważa, iż postawy społeczne wobec związków partnerskich ulegają wielu pozytywnym przemianom:

Kiedys na pewno częściej, wie pani, społeczeństwo, osoby pełnosprawne miały negatywny stosunek do związków, małżeństw osób niepełnosprawnych. Wie pani, ale to się zmienia. Jest lepiej. No ale jak mówiłam, nadal społeczeństwo powinno się nauczyć, dowiedzieć, że każdy ma prawo do bycia w związku, do miłości. (Katarzyna)

Z analizy badań empirycznych wynika, że kobiety z niepełnosprawnością intelektualną doświadczają różnych postaw najbliższych członków rodziny wobec ich związków partnerskich. Począwszy od pełnej akceptacji samego związku, jak i partnera, wsparcia w współtworzenie przestrzeni umożliwiającej partnerom umacnianie relacji, jak również utwierdzanie swoich dorosłych córek w przekonaniu, iż nie powinny tworzyć związków, a także nawiązywać relacji z mężczyznami. Wszelkie negatywne postawy najbliższych członków rodziny wobec związków partnerskich uczestniczek badania mogą mieć swoje źródło, jak wskazuje R. Kijak, w powszechnej niechęci oraz braku społecznej akceptacji wobec związków partnerskich osób z niepełnosprawnością intelektualną (Kijak 2016: 63). Niezależnie od stanowiska przyjmowanego przez członków rodziny pochodzenia wszystkie uczestniczki badania zaznaczają, że wsparcie oraz pełna akceptacja są niezwykle istotne w utrzymywaniu prawidłowych relacji zarówno z rodziną pochodzenia, jak i partnerem.

Reasumując, analiza badań empirycznych wykazała, iż każda z kobiet z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym w podobny sposób postrzega aspekty dotyczące związków partnerskich. Istnieją niewielkie różnice w indywidualnych wymaganiach uczestniczek badania wobec potencjalnych partnerów oraz przypisywanych znaczeniach ról pełnionych przez kobiety oraz mężczyzn w związkach partnerskich.

Zakończenie

Analiza badań empirycznych wykazała, że uczestniczki badania w podobny sposób postrzegają oraz definiują związek partnerski. Zaś każda z kobiet z niepełnosprawnością intelektualną przypisuje odmienne znaczenia wspólnemu zamieszkaniu z partnerem, zawieraniu związków małżeństwu czy pełnieniu ról rodzicielskich w zależności od przestrzeni społecznej, w której uczestniczki badania się wychowały oraz funkcjonują obecnie, ale również od postaw członków rodziny wobec ich związków oraz okazywanego wsparcia lub jego braku. Badania wykazały przestrzeń zależności między postrzeganiem własnej, dorosłej córki z niepełnosprawnością intelektualną jako infantyлизованego dziecka pozbawianego

dostępu autonomicznych decyzji, co znacząco oddziałuje na tworzenie związków partnerskich oraz podejścia do problematyki wspólnego zamieszkania czy tworzenia rodziny przez uczestniczki badania. Obszar ten daje wiele możliwości na pogłębienie wspomnianej tematyki w innych badaniach empirycznych.

Wyniki eksploracji badawczej wskazują również na role pełnione przez kobiety oraz mężczyzn w związkach partnerskich z perspektywy kobiet z niepełnosprawnością intelektualną. Dla części najistotniejszą rolą, jaką odgrywa kobieta, jest troska o utrzymanie porządku w domu, przygotowywanie posiłków czy dbanie o dobro emocjonalne partnera oraz dzieci. Natomiast dla innych jedną z podstawowych ról, które pełni kobieta, jest współtworzenie relacji partnerskiej poprzez troskę o prawidłowe więzi między partnerami, współdzielenie obowiązków z partnerem czy podejmowanie pracy zawodowej. Zaś do jednych, z najczęściej wyróżnianych przez kobiety z niepełnosprawnością intelektualną, ról pełnionych przez mężczyzn w związkach partnerskich zaliczono wsparcie oraz współdzielenie obowiązków domowych, a także wspólną troskę i pielęgnowanie relacji między partnerami. Z analizy badań wynika, iż przypisywany podział ról pełnionych w związku przez kobiety oraz mężczyzn uczestniczki badania powielają z domów rodzinnych, wzorując się obowiązkami pełnionymi przez matki oraz ojców, które następnie przenoszą zgodnie pod względem płci.

Z analizy materiału badawczego wynika, że kobiety z niepełnosprawnością intelektualną dostrzegają bariery stawiane przed osobami z niepełnosprawnością intelektualną, które uniemożliwiają im funkcjonowanie w społeczeństwie w pełnym wymiarze poprzez ograniczanie możliwości zawierania związków małżeńskich. Zjawisko to utożsamiają z odbieraniem osobom z niepełnosprawnością intelektualną prawa do związków partnerskich z czym związane jest ograniczenie prawa do odczuwania miłości czy realizowania potrzeb seksualnych.

Przedstawiona problematyka nie wyczerpuje w całości zagadnień związanych ze zjawiskiem ograniczania osobom z niepełnosprawnością intelektualną fundamentalnych i niezbywalnych praw każdego człowieka do seksualności, a także zawierania związków partnerskich czy pełnienia ról rodzicielskich. Prawa te stanowią podstawowe, a jednocześnie niezbywalne prawa każdego człowieka, niezależnie czy jest to osoba pełnosprawna, czy z niepełnosprawnością intelektualną. Zjawisko to ściśle związane jest z brakiem akceptacji osób z niepełnosprawnością intelektualną jako autonomicznych, mających prawo do samostanowienia oraz podejmowania własnych decyzji. Postawy społeczne wobec związków partnerskich osób z niepełnosprawnością intelektualną stanowią obszar, który daje badaczom możliwość przeprowadzenia kolejnych badań w obrębie tej wielowątkowej problematyki.

Bibliografia

- Cytowska B. (2011), *Dorośli z niepełnosprawnością intelektualną w labiryncie codzienności*, Adam Marszałek, Toruń.
- Kijak R. (2009), *Seks i niepełnosprawność. Doświadczenia seksualne osób z niepełnosprawnością intelektualną*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Kijak R. (2011), *Oblicza seksualności osób niepełnosprawnych: wątki rozproszone w pedagogice specjalnej*, KONSPEKT, nr 3 (40), s. 161–166.
- Kijak R. (2012), *Tożsamość dotycząca roli seksualnej – seksualność*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Kijak R. (2013), *Niepełnosprawność intelektualna – między diagnozą a działaniem*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa.
- Kijak R. (2016), *Dorośli z głębszą niepełnosprawnością intelektualną jako partnerzy, małżonkowie i rodzice*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Kościelska M. (2000) *Być kobietą, być mężczyzną – co to znaczy w odniesieniu do osób niepełnosprawnych intelektualnie*, PSOUU, Warszawa.
- Kvale S. (2004), *Prowadzenie wywiadów*, PWN, Warszawa.
- Lauch-Żak J. (2001), *Pedagogika osób z umiarkowanym, znacznym i głębokim upośledzeniem umysłowym*, UAM, Poznań.
- Łobocki M. (2001), *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Pilch T., Bauman T. (2001), *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Żak, Warszawa.
- Żyta, A. (2013), *Małżeństwa i rodzicielstwo osób z niepełnosprawnością intelektualną – wyzwania współczesności*, Edukacja Dorosłych, 2.